

Arnavut Aydınları Arasında Arnavutça Alfabe Meselesi

İrena EMİNİ¹

¹ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 20.12.2024

Kabul Tarihi: 29.12.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Araştırma Makalesi

Öz – Bu çalışmanın konusu, Arnavut milliyetçiliğinin en önemli sorunlarından biri olan alfabe tartışmalarını incelemektir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Arnavut aydınlar arasında ulusal bilincin uyanmaya başlamasıyla birlikte ana dilin geliştirilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Arnavutçanın Latin, Yunan ve Arap alfabeleriyle yazılması, aydınlar arasında ortak bir alfabe ve standart bir yazı ile edebiyat dili oluşturulması yönünde tartışmaların başlamasına yol açmıştır. İlk Arnavutça alfabe 1844'te yayınlanmıştır. 1879'da ise aydınlar tarafından İstanbul Alfabesi kabul edilmiştir. Buna rağmen Arnavutça alfabe tartışmaları II. Abdülhamid dönemi boyunca devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde Arnavut aydınlar tarafından alfabe birliğini sağlamak amacıyla kongreler düzenlenmiştir. Bu dönemde alfabe tartışmaları daha da alevlenmiş ve Arnavutlar arasında iki grup ortaya çıkmıştır. Bu fikir ayrılığından faydalanan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Arap alfabesinin kullanılmasını propaganda etmek için geniş ölçüde ulema ve muhafazakâr kesimini kullanmaya çalışmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Arnavutlar arasındaki artan gerginlik, alfabe meselesinde de kendisini göstermiştir. Zira İttihad ve Terakki Cemiyeti, bir yandan Arap harfleri propagandası yaparken, diğer yandan Latin harflerinin kullanılmasını yasaklama yoluna gitmiştir. Bu çalışmanın en önemli amacı, ulusal bilincin yükseldiği dönemde alfabe meselesine ilişkin Arnavut aydınlarının görüşlerini ortaya koymak, Osmanlı hükümetinin bu konuda gösterdiği tepkiyi ve bunun Arnavutların Osmanlı makamlarıyla ilişkilerini nasıl etkilediğini incelemektir. Ayrıca bağımsızlık öncesinde alfabe tartışmalarının vardığı noktayı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arnavut Milliyetçiliği, Alfabe Tartışmaları, Latin Harfleri, İstanbul Alfabesi, Maarif Kongresi

The Issue of Albanian Alphabet Among Albanian Intellectuals

¹ School of Graduate Studies, Department of History, Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye

Abstract – The subject of this study is to analyze one of the most important problems of Albanian nationalism, the alphabet debates. Since the mid-19th century, with the awakening of national consciousness among Albanian intellectuals, the idea of developing the mother tongue emerged. The fact that Albanian was written in Latin, Greek and Arabic alphabets led to discussions among intellectuals to establish a common alphabet and a standardized writing and literary language. The first Albanian alphabet was published in 1844. In 1879, the Istanbul Alphabet was adopted by the intellectuals. Despite this, Albanian alphabet debates persisted throughout the reign of Abdul Hamid II. During the Second Constitutional Era, Albanian intellectuals organized congresses to achieve alphabet unity. In this period, the debates intensified further, dividing Albanians into two groups. Taking advantage of this division, the Committee of Union and Progress sought to promote the use of the Arabic alphabet by extensively utilizing the ulema and conservative circles. The increasing tension between the Committee of Union and Progress and Albanians also manifested itself in the alphabet issue. This is because the Committee of Union and Progress, on the one hand, propagandized the Arabic alphabet, and on the other hand, banned the use of Latin alphabets. The primary aim of this study is to reveal the views of Albanian intellectuals on the alphabet issue during the period of rising national consciousness, to examine the reaction of the Ottoman government on this issue and how this affected the relations of Albanians with the Ottoman authorities. In addition, it is to show the point reached by the alphabet debates before independence.

Keywords: Albanian Nationalism, Alphabet Debates, Latin Letters, Istanbul Alphabet, Education Congress

¹ irenaemini9@gmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author), ORCID: 0009-0002-7313-8927.

Bu makale yazarın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Prof. Dr. Aşkın Koyuncu danışmanlığında hazırladığı “Arnavut Aydınlarında Milliyetçilik Düşüncesinin Evrimi (1878-1912)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

“Ulusun en önemli işareti dilidir. Onu ayakta tutan ve ortadan kalkmasına engel olan da dildir. Birçok ulus dillerini unutup öbür uluslarla karışarak ve onların dilini benimseyerek ortadan kalkmaktan kurtulamamışlardır.” (Fraseri, 1899). Şemseddin Sami'nin bu sözü, Arnavut aydınlarının ana diline verdikleri önemi gösteren en meşhur örneklerden biridir. Arnavut aydınları 19. yüzyılda yaygın olarak Arnavutçanın Avrupa'nın en eski dillerinden olduğunu ve nesilden nesile değişmeden intikal ettiği görüşünü savunmuşlardır. Ancak, Arnavutçanın yazılı olarak değil, sözlü olarak nesilden nesile aktarıldığını vurgulamamız gerekir. Şemseddin Sami'ye göre “...Arnavutlar dağlarda yaşayarak öbür halklarla karışmayarak, medeniyet ve ticareten uzak durarak dillerini muhafaza etmeyi başarmışlardır.” (Fraseri, 1899).

Dil, edebiyat, tarih, sözlük ve gramer araştırmaları, yazı ve edebiyat dilinin standart bir hale getirilmesi çabaları, dilde sadeleşme, ana dilde eğitim ile kitap, gazete ve dergi basımı faaliyetleri uluslaşma sürecinin temel dinamikleri arasındadır. Bu durumu Arnavut milliyetçiliğinin gelişmesi sürecinde de görmek mümkündür. Arnavutların belirli bir yazı ve edebiyat diline sahip olmaması, ulusal bir burjuva ve aydın sınıfının yokluğu Arnavut eğitim kurumlarının ortaya çıkışını geciktirmiştir. Bu sebeple ilk Arnavut okulu açılana kadar Arnavutlar yabancı okullarda eğitim görmüşlerdir. Arnavutçanın yazılması için kullanılan ilk alfabeler Arnavutların mensup oldukları dine veya yaşamış oldukları bölgelere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu durum, uluslaşma döneminde Arnavut aydınlarının ortak bir alfabe oluşturmak için harekete geçmelerine sebep olmuştur.

Yazılı Olarak İlk Arnavutça Metinlerden Örnekler

Bilinen ilk Arnavutça belge 1462 yılına ait bir Katolik lise *tasdiknamesidir*. İlk Arnavutça eserler ise 16. yüzyılda yazılmaya başlamış ve yazarları Katolik olduklarından Latin harflerini kullanmışlardır. Bunlardan en önemlileri Marin Barleti'nin 1504 yılında yazdığı “*Historia e Skenderbeut*” (İskender Bey Tarihi) ile Gion Buzuku'nun 1555 yılında yazdığı “*Meşari*” adlı eserleridir (Jahjai, 2016). Katolik Arnavutlar tarafından kaleme alınan ve Arnavut dilinin geliştirilmesini amaçlayan eserlerden bir diğeri de 1618 yılında yazılmış olan Pieter Budi'nin “*Doktrina e Kërshenë*” (Hıristiyanlık Doktrini) adlı eseridir (Skendi, 1967).

Ortodoks Arnavutlar ise mezhepleri gereğince Yunan harflerini tercih etmekteydiler. Yunan harfleriyle yazılan ilk Arnavutça eserler 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Teodor Kavalyoti ve Voskopoyalı (Moschopolis) Dalini'nin kaleme aldıkları *polyglot* (çok dilli) sözlükler bu bağlamda ilk örnekler arasındadır (Skendi, 1967). İngiliz ve Yabancı İncil Derneği (British and Foreign Bible Society) misyonerleri, Arnavutların kutsal metinleri anlamalarını kolaylaştırmak amacıyla 1820'lerin sonunda Arnavutçaya tercüme ettirdikleri İncil'in yazılması için de Yunan harflerini tercih etmişlerdir (Puto, 2010). Ortodoksların kaleme aldıkları eserler incelendiğinde *Hellenizm* eğilimli oldukları anlaşılmaktadır. Buna rağmen, eserlerde yerel lehçenin kullanılması ulusal kimliğin muhafaza edilmesine katkıda bulunmuştur (Skendi, 1967).

Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde Müslüman Arnavut şairler Klasik Türk Edebiyatı geleneğinden etkilenerek Türk dilinde eserler kaleme almışlardır. Bu bağlamda Prizrenli Sûzî Çelebi (ö. 1524), Priştineli Mesihî (1470-1512), Taşlıcalı Yahya (Dukaginzâde Yahyâ) (ö. 1582) ve Dukaginzâde Ahmed Bey (16. yy.) örnek gösterilebilir. Keza, Beratlı Nezim Frakulla (1680-1760) ve Hacı Ethem Tirana (1783-1846) gibi şairler de ilerleyen yüzyıllarda Türkçe yazma geleneğini devam ettirmişlerdir. Ancak Arnavutlar arasında Türkçe, Arapça ve Farsça bilenlerin sayısının çok az olması sebebiyle 18. yüzyıldan itibaren Arnavut şairleri şiirlerinin daha geniş kitlelere ulaşması için Arap alfabesiyle Arnavutça şiirler yazmaya başlamışlardır. Bir kahve tiryakisi olan Muçi Zâde'nin 1725 yılında yazdığı *İmzot mos më lerë pa kahve!* (Rabbim beni kahvesiz bırakma!) adlı şiiri bu türün ilk örneği kabul edilmektedir. Ancak Arap harfli Arnavutça edebiyatının kurucusu şüphesiz Beratlı Nezim Frakulla'dır. İlk şiirlerini Türkçe yazan Frakulla, 1731-1735 yıllarında yazdığı divanla Arap harfli Arnavut edebiyatının temelini atmış ve kendisinin

Arnavutça şiir yazar ilk şair olduğunu iddia etmiştir. Beratlı Süleyman Naibi (ö.1771-1772) de Arnavutça divan sahibi ilk Bektaşî şairlerdendir (Jahjai, 2016). 19. yüzyılda Muhammed Cami'nin (Muhamet Çamit) "Erveheja" ve "Yusuf e Züleyha", Yakovalı Tahir Boşnaku'nun "Vehbiye" adlı şiirleri, Hasan Zyko Kamberi'nin mevlidi bu tür örnekler arasındadır. Yine 19. yüzyılda Arnavut-Bektaşî edebiyatının önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. Bu tarzın en önemli temsilcileri Talip Fraşeri ve kardeşi Şahin Fraşeri'dir. Talip Fraşeri'nin 1842 yılında tamamladığı "Hadika" adlı meşhur şiiri Fars usulüne göre yazılmış 65.000 beyitlik bir İslam Tarihi'dir. Şahin Fraşeri'nin ise 1868'de yazdığı 12.000 beyitlik "Muhtarname" isimli eseri meşhurdur (Bartl, 1998; Morina, 2012; Jahjai, 2015).

İlk Arnavut Alfabeti, "Evetari"

1878 yılı Arnavut ulusal hareketinin başlangıcı olarak kabul edilse de bu tarihten önce Arnavut aydınları arasında milliyetçi fikirlerin varlığı aşikârdır. Özellikle Osmanlı sınırları dışında yaşayan aydınlar Arnavut dil ve folklor çalışmaları vasıtasıyla Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde ilk kıvılcımı yakmışlardır. Bu bağlamda ortak bir alfabenin oluşturulması meselesi 1840'lı yıllara kadar uzanmaktadır. İlk Arnavut alfabetini kaleme alan kişi Naum Vekilharçi (Naum Veçilharxhi)'dir. Bu sebeple Vekilharçi Arnavut milliyetçiliğinin öncüsü kabul edilmektedir. Romanya'ya göç etmiş olan Vekilharçi, Batı'daki milliyetçi fikirlerden etkilenmiş ve Arnavut milliyetçiliğinin gelişmemiş olmasını eğitim sisteminin dinin tekelinde olmasına bağlamıştır. Rum, Latin veya Arap alfabesiyle eğitim veren okulların yanında Arnavut okullarının açılmasının da gerekli olduğunu savunmuştur (Bozborra, 2002).

Naum Vekilharçi'ye göre Arnavut aydınlarının en önemli görevi, Arnavut dili ve edebiyatının geliştirilmesi ve halka ana dilde eğitim verilmesiydi. 1844 yılında, "Evetari" adındaki alfabeti yayınlayan Vekilharçi, Arnavut dili ve eğitimine büyük katkıda bulunmuştur. Evetari; Görice (Korçë/ Korça), Premedi (Përmet/Permedi) ve Berat'ta dağıtıldı ve onun sayesinde ahali Arnavutça okuma yazma öğrenmeye başladı. Başarısı o kadar büyüktü ki 1845 yılında Görice'de bulunan Vekilharçi'nin dostları ondan daha fazla kopya göndermesini talep ettiler (Gashi, 2021).

Alfabe Tartışmalarının İlk Evresi ve İstanbul Alfabeti

"Evetari"nin başarısına rağmen, henüz ortak bir alfabe meselesinin konuşulması için erkendi. 1878'den önce İtalya'da yaşayan Arberesh aydınları da bu konuda önemli çalışmalar yürütmüşlerdi. Bu bağlamda Yeronim De Rada, ortak bir alfabe oluşturmak için çabalar sarf etmiş ve yedi çeşit alfabe hazırlamıştı. De Rada'nın en çok tercih ettiği alfabe ise Latin alfabesiydi (Toçi, 2021). Arberesh Arnavutlarından başka bir aydın olan Demetrio Kamarada, ortak Pellazg kökeninden dolayı Arnavutların Yunanlarla akraba olduğu tezine dayanarak onların Yunan harflerini kullanmaları gerektiğini savunmuştur (Clayer, 2013).

1860'lı yıllarda alfabe meselesinin çözümlenmesi için önemli faaliyetler yürütülmüştür. Protestan mezhebini yaymaya çalışan *Bible Society* İncil'i yeniden Arnavut diline tercüme ettirme girişiminde bulunmaya karar vermiştir. Bu sebeple, Kostantin Kristoforidi (Kostandin Kristoforidhi) ile iletişime geçip ona bu görevi vermiştir. Kristoforidi'nin çalışmaları neticesinde biri Geg, öbürü de Tosk lehçesiyle iki İncil çevirisi yapıldı. Geg lehçesi ile yayınlanan İncil Latin harfleriyle yazılmıştı. Tosk lehçesi ile yayınlanan İncil için ise Yunan harfleri kullanılmıştır (Puto, 2010). Protestan misyonerlerin hizmetinde olmasına rağmen, Kristoforidi bu çevirileri dine hizmet etmek için yapmamıştır. Onun asıl amacı Arnavut dilinin gelişimine katkıda bulunmaktır. Bunun dışında, Kristoforidi 1860'lı yılların başlarında bir Arnavutça-Yunanca sözlük hazırlamaya başlamıştır. Kristoforidi'nin Arnavutçayı inceleme hevesi ise Yanya'da Zosimea Rum Lisesi'nde eğitim gördüğü sırada Arnavut bilimci konsolos Johan Georg von Hahn ile tanışması ve onun Arnavutçaya karşı ilgisinden etkilenmesinin bir sonucuydu (Clayer, 2013).

Arnavutça alfabe sorununun çözümlenmesi için ilk toplantılar da 1860'lı yıllarda İstanbul'da yapılmaya başlanmıştır. Fakat toplantıların başlangıç tarihi, bu tartışmalarda Osmanlı makamlarının rolü ve tarafların tavırları konusundaki bilgiler çelişkilidir. Bazıları bu toplantıların 1867'den itibaren İstanbul'da

yapıldığını ileri sürmektedirler. Ayrıca 1868 sonunda İşkodra vilayetinde Türkçe ve Arnavutça bir resmî gazetenin çıkarılması düşünülmüştür. Fakat böyle bir şey hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 1869'da ise Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gereğince Osmanlı makamları Arnavut dili için bir alfabe seçilmesi amacıyla bir heyet topladılar. Heyete Kostantin Kristoforidi, Yani Vreto (Jani Vreto), Mustafa Paşa Pojani, Tiranlı Süleyman Paşa, Said Bey Toptani, Kestortalı Kristak Zografı, Avlonyalı İsmail Kemal (İsmail Kemal Vlora), Leskovikli Rüstem Paşa, Vasa Paşa (Paško Vasa), Şemseddin Sami (Sami Bey Frasherı), Yahya Dino ve Hasan Tahsin gibi aydınlar katılmıştı. Tartışmalar sırasında, Arnavutça yazmanın olduğu gibi reddedilmesi fikrinin dışında, dört ana seçenek -Yunan ve Latin alfabesi, Arap elifbası, özel bir alfabe- ve mevcut alfabelerin Arnavut diline özgün seslere uyarlanmasına ilişkin farklı alt seçenekler ileri sürülmüştü. İlk başta, Müslümanların çoğunun Arap harfleri taraftarları olduğu görülmektedir. 1869-70 yılında Arap harflerinden oluşan Türkçe-Arnavutça bir alfabe yayınlayan Davut Boriçi de bunlardan biriydi. Fakat bu durum Yanya vilayetinden gelen Müslümanlar için geçerli değildi. İsmail Kemal, Hoca Hasan Tahsin ve Şemseddin Sami Fraşeri gibi Müslüman aydınlar Latin alfabesini tercih etmekteydiler (Clayer, 2013; Olgun, 2019). Bu aydınların Latin alfabesini tercih etmesi çocukluklarından beri görmüş oldukları eğitimden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, Yanya vilayetinde Sünni İslam'ın hâkim olmaması onların daha liberal bir din anlayışıyla yetiştirilmesine sebep olmuştur. İkinci olarak da Zosimea Lisesi'nde Fransız İhtilali fikirlerinden etkilenen öğretmenlerden ders almaları daha modern düşüncelere sahip olmalarına yol açmıştır.

Katolik aydınlardan Vasa Paşa, Latin alfabesinin uzun bir zamandır Katolik Arnavutlar tarafından kullanılması, o harflerle yazılan metinlerin çok daha çabuk ve basit bastırılması, Avrupalıların da bu alfabeyle kullanmaları ve bu alfabenin Arnavutların Avrupalı niteliğini öne çıkarması gibi gerekçelere dayanarak Latin alfabesinin Arnavutça için çok daha uygun olduğunu savunmaktaydı. Onun bu alfabeyle tercih etmesi dini sebeplere dayalı değildi, çünkü fikirlerine bakılırsa dine karşı bir eğilimi olmadığı gibi seküler ve "cumhuriyetçi" biri olduğu görülmektedir. Katolik bir aileden gelmesi ve önemli İtalyan şehirlerinde eğitim görmüş olması bu yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Clayer, 2013; Olgun, 2019). Yani Vreto ise Vasa Paşa'dan farklı olarak Arnavut alfabesinin hem Yunan hem de Latin harflerinden oluşması gerektiği düşüncesindeydi. Fakat Yunanlar bilim keşfinin öncüleri ve Yunanca bilim dili olduğundan alfabedeki Yunan niteliği öne çıkartılmıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Ortodoks bir aileden olması, bir Rum okulu ve Zosimea Lisesi'nde eğitim görmesi Yunan dili ve kültürüne düşkün olmasına sebep olmuştur. Ayrıca, Zosimea Lisesi'nde eğitim gördüğü sırada *Hellenizm* düşüncesinden önemli ölçüde etkilendiği anlaşılmaktadır (Clayer, 2013). Yapılan bu tartışmaların sonucunda, yeni harflerle tamamlanmış Latin alfabesinin daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Müzakerelerin neticesi Ocak 1870'te gazetelerde yayımlandı. Fakat onay için beklenen ferman hiçbir zaman gelmedi (Clayer, 2013).

a. İstanbul Alfabesi'nin Kabul Edilmesi

3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Arnavutların yaşadığı toprakların bir kısmının Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan Prensiği ve Yunanistan'a verilmesi kararı Arnavutları harekete geçirmiştir. Dinsel farklılıklarını bir kenara bırakmaya karar veren Arnavutlar bir araya gelmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Bu sebeple İşkodra, Yanya, Kosova ve Manastır Vilayetlerinden gelen delegelerin katılımıyla Prizren Birliği kuruldu. Prizren'de yapılan toplantılarda Arnavut topraklarının savunulması kararı dışında Arnavut vilayetlerinin gelecekteki idaresi için de müzakereler yapıldı. Abdül Fraşeri liderliğindeki grup, özerk bir idarenin daha uygun olduğunu savunmuştu. Bu özerklik talebi, 18 Haziran 1878'de Prizren Birliği'nin hazırladığı karnamede yer almıştır (Olgun, 2016).

Berlin Kongresi'nde (13 Temmuz 1878) Arnavutların bir ulus olarak tanınmaması ve özerklik talebinin Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmemesi üzerine Arnavut aydınları ulusal bilincin geliştirilmesi fikrine odaklandılar. Ana dili, Müslüman, Ortodoks ve Katolik Arnavutları birleştirebilecek tek ortak unsur olduğundan, Arnavutçanın standart bir hale getirilmesi için çalışmalar yürütülmeye başladı. Bu sebeple 1879'da Prizren Birliği'nin teşvikiyle "*Arnavut Halkının Haklarını Koruma Komitesi*" tarafından

üyeleri arasında Hasan Tahsin, Vasa Paşa, Şemseddin Sami, Yani Vreto ve Koto Hoci'nin bulunduğu beş kişilik bir heyet kurularak Arnavut alfabesi üzerine çalışmalara başlandı (Olgun, 2016).

Aydınlar arasında yapılan tartışmaların ardından, 19 Mart 1879 tarihinde Latin harflerine dayanan ve Şemseddin Sami tarafından hazırlanan *İstanbul Alfabesi* kabul edildi. Yunan alfabesinin kabul edilmemesinin sebebi Yunan hükümetinin yayılmacı ve Rumlaştırıcı politikasıydı. Arap alfabesi ise Müslüman ve Hristiyan Arnavutları birbirlerine düşüreceği endişesiyle uygun görülmedi. Latin alfabesinin benimsenmesinde Arnavutlar için bir tehlike oluşturmadığı düşüncesi etkili oldu. Naum Vekilharçi ve Hoca Tahsin'in alfabelerinin kabul edilmemesi, okunmasının ve basılmasının zor olmasından kaynaklanıyordu. *İstanbul Alfabesi*'ndeki harflerin yirmi beşi Latin, beşi Yunan ve altısı Slav kökenliydi. Ayrıca alfabenin yedisi sesli, geri kalanları sessiz harflerden oluşuyordu (Olgun, 2016). *İstanbul Alfabesi*, Hristiyan ve Müslüman Arnavutların ilk ortak alfabesi olduğundan "milli alfabe" olarak nitelendirilmişti (Arslan, 2003). Bunun yanında, İstanbul ve Bükreş'te basılan Arnavutça eserler ve ders kitapları da bu alfabeyle yazılmıştı. Dolayısıyla *İstanbul Alfabesi*'nin Arnavut ulusal hareketinin gelişmesine çok önemli katkılarda bulunduğu ve alfabe meselesi için, nihai olmasa da uygun bir çözüm olduğu anlaşılmaktadır. *İstanbul Alfabesi*'nin kabul edilmesinden sonra 12 Ekim 1879'da *Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye*'nin kurulması da dil çalışmaları açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu cemiyetin üye sayısı 28 olup 10'u Müslüman, 4'ü Katolik ve 14'ü Ortodokstu (Gawrych, 2006). Temel amacı, Arnavutlar arasında ortak bir yazı ve edebiyat dili oluşturmaktı (Blumi, 2021). Ayrıca bu dil, Arnavutça olarak yazılmış eserlerde kullanılacak ve herkes tarafından anlaşılacaktı (Smakaj, 2022).

1899'da İşkodra'da, Preng Doçi tarafından "Başkim Cemiyeti" kurulmuştu. Cemiyet, Latin harflerinden oluşan bir Arnavutça alfabe oluşturmuştu. 1902'de ise yeni kurulan "Agimi Cemiyeti"nin başında Ndre Mjeda bulunmaktaydı. Bu cemiyetin de Latin harflerinden oluşan bir alfabe oluşturduğu görülmektedir. Fakat onun alfabesi Başkim Cemiyeti'nin alfabesinden biraz farklıydı. Zira Agimi Cemiyeti'nin alfabesi Hırvat dilinde kullanılan harflerden etkilenmişti. Bu iki cemiyetin de birbirleriyle rekabet içinde oldukları bilinmektedir (Puto, 2010; Clayer, 2013).

II. Abdülhamid'in bu alanda aslında Arnavutlara engel olmadığı görülmektedir. Bunu yapması onun Arnavut ulusal hareketini desteklediği manasına gelmez. Aslında onun en önemli amacı, Arnavutların devlete karşı bağlılığını artırmaktı; zira Arnavutlar Osmanlı hakimiyetinin Rumeli'de var olmaya devam etmesi için faydalanılabilecek tek halktı. Ayrıca aralarında Hristiyanların da olmasına rağmen, Arnavutlara yumuşak davranarak onları Slav yayılmacı tehlikesine karşı bir engel haline getirmeye çalışmıştı (İslami, 2018). Buna rağmen, Arnavutların istedikleri ulusal taleplerin tamamını hiçbir zaman yerine getirmedi. Hatta verilen bazı haklar da Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine uygun olarak verilmişti. O yüzden ulusal bir okulun açılması, *İstanbul Alfabesi* kullanılması ve Arnavutça gazete basılması gibi daha önce Arnavutlara tanınan haklar çok geçmeden geri alınacaktı (Clayer, 2013).

Meşrutiyet Dönemi Sırasında Alfabe Meselesi (1908-1912)

II. Abdülhamid'in Arnavutlara tanıdığı kültürel haklar kısa ömürlü olmuştu. II. Abdülhamid döneminde Arnavut okullarının kapatılmasının yanında, basın-yayın faaliyetleri de denetim altına alınmıştı. Bu da Arnavutların eğitim faaliyetlerini gizlice yerine getirmelerine sebep olacaktı. Avusturya ve İtalya konsoloslukları da yasaklanmış olan Arnavutça matbuatı Osmanlı sınırlarına sokarak Arnavutlara bu konuda yardımcı olmuşlardı. Faaliyetlerine devam eden memurlar, subaylar, Bektaşî ağaları ve büyük bey ailelerinin fertleri bu matbuatın Arnavutlar arasında dağıtılmasını sağlamışlardı. Hapishanelerde bulunan Arnavutlar bile bu dağıtımdan faydalanabileceklerdi. Fakat anlaşılacağı üzere II. Abdülhamid'in katı politikası sadece Arnavutların değil, başkalarının da hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Bunun sonucu olarak da Jön Türk hareketi ortaya çıkacaktı. Ulusal haklarını elde etmek isteyen Arnavutlar Jön Türklerle iş birliği yapmaktan çekinmemişti. Nitekim Meşrutî rejimin yeniden kurulması için bu iki grup beraber hareket edecek ve Arnavutlar II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine önemli katkılarda bulunacaktır.

a. Alfabe Sorununun Çözülmesine Yönelik Düzenlenen Maarif Kongreleri

İstanbul Alfabeti'nin 1879'da kabul edilmesine rağmen, alfabe meselesinin bir çözüme kavuşmadığı görülmektedir. Bu sebeple, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan Manastır Kulübü'nün inisiyatifiyle 14-22 Kasım 1908 tarihleri arasında Manastır Maarif Kongresi düzenlenmişti. Kongreye katılan delegelerin sayısı 50 olup amacı "*Arnavutların ortak bir dil konusunda duydukları ihtiyacı gidermek*"ti. Arnavut delegelerinden, sadece 32'si oy hakkına sahipti. On gün süren toplantılardan sonra şu kararlar alındı:

1) Seçilecek olan Arnavut alfabesinin temeli Latin harflerinden oluşacaktı.

2) Kongre 11 kişilik bir komisyon tayin edip bu komisyon, Arnavut alfabesinin hangisi olacağına karar verecek ve öbür delegeler de bu kararı kabul edeceklerdi (Kryeziu, 2018).

Kongrede sunulan alternatifler arasında, *İstanbul*, *Agimi* veya *Başkimi* alfabelerinden birini seçmek, şu üç alfabeyle sadece birine birleştirmek ve bu alfabelerden bağımsız olarak yeni bir alfabe oluşturmak gibi seçenekler vardı (Kryeziu, 2018). En çok savunulan alfabeler *İstanbul* ve *Başkimi* alfabeleriydi. *İstanbul Alfabeti*'ni savunanlara göre bu alfabe 30 yıldır ticaret, iletişim ve kitaplarda kullanıldığından başka bir alfabeye gerek yoktu. *Başkimi Alfabeti* taraftarlarıysa destekledikleri alfabenin çok daha ulusal bir nitelik taşıdığını belirtmekteydiler. Toplantının nihayetinde *İstanbul Alfabeti*'nin yanında Latin alfabesinin öğrenilmesine de karar verilmişti. *İstanbul Alfabeti*, eskiden olduğu gibi, Arnavutça eğitim alanında kullanılmaya devam edilecekti. Böylece alfabe meselesi yeniden alevlendi ve yeni kongreler düzenlenmesine karar verildi (Olgun, 2016; Yavaş, 2022).

Manastır Kongresi'nin Arnavut ulusal hareketine önemli faydaları olduğu görülmektedir. Zira onun vasıtasıyla Arnavutların birleşmeleri için önemli bir adımın atılmasının yanında, Geg ve Tosk Arnavutlarının birbirlerini daha iyi bir şekilde anlamaları kolaylaştırılmış oldu. Fakat kongre sırasında sunulan alfabeler arasında Arap alfabesinin seçenek olarak gösterilmemesi, muhafazakâr Müslüman Arnavutların hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Arap alfabesi taraftarı olan İttihad ve Terakki Cemiyeti, bu durumdan faydalanıp muhafazakâr Arnavutları ve ulema sınıfını kullanarak bu alfabeyle propaganda etmek için mitingler düzenlemeye başladı (Olgun, 2016).

Manastır Kongresi'nden farklı olarak, 23-28 Temmuz 1909 tarihlerinde düzenlenen Debre Kongresi'nin komisyon üyeleri İttihatçı düşünceleri benimsemişlerdi (Tamaç, 2020). İttihad ve Terakki Cemiyeti, alfabe meselesinden dolayı Arnavutların aralarında bölünmüş olmasından yararlanmak istedi. Çünkü İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerine göre, Arnavutların Latin alfabesini seçmesi onların ulusal olarak birleşmelerini sağlayacak ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nden kopmalarına sebep olacaktı. Bunun yanında, merkezi yönetimi güçlendirmek isteyen İttihad ve Terakki Cemiyeti, Arnavutların mutlaka, hükümetin yaptığı gibi, Arap harflerini kullanmaları gerektiği kanaatindeydi. Latin harflerinin kabulü ayrılık sürecini hızlandırabilirdi. Bu ise Osmanlı Devleti için hiç de istenilen bir durum değildi (Smakaj, 2023). Ancak Debre Kongresi'nde Arnavutların Arap alfabesinin yanında, Latin alfabesini de kullanmaları kararı alındı (Tamaç, 2020).

Debre Kongresi'nde Latin alfabesinin de kullanılmasının kararlaştırılması aşırı milliyetçi Arnavutları tatmin etmemiştir. Bu sebeple, 2-8 Eylül 1909 tarihleri arasında Elbasan Maarif Kongresi düzenlendi. Kongrede Arnavut okulları meselesi ele alındı ve Elbasan'da bir Öğretmen Okulu'nun açılmasına karar verildi. Alfabe meselesine gelince, Arnavut vilayetlerinde bulunan tüm özel ve devlet okullarında Latin alfabesi propagandasının yapılması ve yayılması kararlaştırıldı (Karakoç & Yavaş, 2018). Bu dönemde Arap ve Latin alfabe propagandaları yaygınlaştı. Jön Türk hükümeti, Arap alfabesini tercih etmiş olan muhafazakârlardan faydalanmayı bilmiş ve onlarla birlikte ulemayı kullanarak Arap alfabesini propaganda etmeye başlamıştır. Bu sebeple, çeşitli Arnavut şehirlerinde Arap alfabesi lehine mitingler düzenlendi. Örneğin Hacı Hafız Süleyman, Hacı Ali'nin desteğiyle Elbasan'da Arap harfleri lehine bir miting tertip edildi. Fakat bu mitingler karşılıksız kalmadı. Latin alfabesi taraftarları da çeşitli Arnavut şehirlerinde kendi mitinglerini yapmışlardı. Bu mitinglerden en büyüğü Görice'de düzenlenmişti. Mitinge katılanların sayısı

yaklaşık 8000 kişiydi. Bektaşiler de Latin alfabesi propagandasını yapmak için önemli çabalar sarf etmişlerdi (Smakaj, 2023; Peza, 2015; Clayer, 2013).

2-9 Nisan 1910 tarihlerinde toplanan İkinci Manastır Maarif Kongresi'nde Latin harfleri taraftarlarının yoğun katılımı, kongrenin Latin alfabesi lehine karar almasını sağladı (Yavaş, 2016). Böylece, İkinci Manastır Maarif Kongresi'nde Latin harfleri kökenli alfabenin Arnavutlar tarafından kabulün gerekliliği hakkında Maarif Nezareti'ne bir muhtıranın verilmesi ve Arnavut vilayetlerindeki okullarda Arnavutçanın Latin harfleriyle öğretilmesinin talep edilmesi kararlaştırıldı (Yavaş, 2022).

b. Alfabe Tartışmalarının Bir Polemik Haline Gelmesi

1909-1910 dönemi alfabe tartışmalarının en ateşli dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalar Arnavutları ikiye bölüp karşı karşıya gelmeleri noktasına varmıştı. Latin alfabesi taraftarlarına bakılınca, onu Katolik inancından dolayı değil, Avrupa'nın kullandığı alfabe olmasından dolayı tercih etmişlerdi. Sunmuş oldukları gerekçelere göre Arnavutça Hint-Avrupa dil ailesine mensup olup bundan dolayı öbür Avrupalılar gibi Arnavutlar da Latin alfabesini kullanmalıydı. Ayrıca, Latin alfabesini kullanan devletler "medeniyet"e erişmişlerdir. Dolayısıyla onu kullanan Arnavutlar da medeniyete ermiş olacaklardı. Latin alfabesiyle yazılan kitapların basılması ve dağıtılması çok daha hızlıydı. Bu alfabenin öğrenilmesinin ve okunmasının kolay olması öğrencilere de hem daha kolay gelecek hem de bilginin daha çabuk yaygınlaşmasına sebep olacaktı. Arap alfabesinin uygun görülmemesinin başlıca sebebi, Arnavutların Araplarla bir alakası olmamasıydı. Ayrıca Arap harflerinin öğrenilmesi çok daha fazla zaman alıyordu. Sırf Kur'an-ı Kerim'in Arap harfleriyle yazılmış olması Arap harflerinin kutsal oldukları manasına gelemezdi. Zira Arap harfleri vahiyle inmeyip İslamiyet'ten çok daha önce de vardı. Bu konuda fazla ileri giden bazı şahıslar Arap harflerinin kullanılmasının Arnavutları tekrardan Orta Çağ karanlığına geri götüreceklerini iddia etmekten geri kalmıyorlardı (Clayer, 2013).

Arap alfabesi taraftarları da bu iddialara cevap vermekten geri kalmamışlardı. Onlara göre Latin alfabesi, Batılı devletler tarafından kullanıldığından onlar bu harfler vasıtasıyla Arnavutlara kendi kültür ve inançlarını empoze etmeye çalışmaktaydılar. Kur'an-ı Kerim Arap harfleriyle yazılmış olduğundan dolayı Müslümanlar bu alfabeyle kullanmalıydılar. Arap harflerinin dışında kullanılan alfabeler Müslümanları küfre sokmaya yeterliydi. Ayrıca Latin alfabesini öğrenmeye çalışan Müslümanlar aynı zamanda başka bir alfabeyle öğrenmekte zorlanacağı için o alfabeyle ilgilenmeyi bırakabilirdi. Böylece Latin harflerini öğrenip de Arap alfabesini öğrenmeyen bir Müslüman iyi bir Müslüman olamazdı. Arap alfabesi, Arnavutların Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmalarını sağlamaktaydı. Latin alfabesinin kullanılması ise Osmanlı Devleti ile bağları tamamen kopartmak manasına geliyordu. Bu sebeplerden dolayı, Arnavut halkının çoğunluğu Osmanlı ve Müslüman olduğu için Latin harflerinin reddedilmesi dini ve milli bir zaruretti. Bazı Arap harfleri taraftarlarının ise daha değişik iddialar ileri sürdüğü görülmektedir. Örneğin Recep Voka'ya göre, Arnavutlar Arap harflerini kullanırsa, idari dil olan Türkçeyi daha iyi bir şekilde öğrenebilecek ve devlet idaresinde çalışan Arnavutların sayısı daha fazla olacaktı. Bu sayede Türklerin Arnavutlarla ilgili sahip oldukları kötü algılar ortadan kalkabilecekti. Diğer taraftan, Arap harfleri taraftarlarının çoğu Latin alfabesini desteklemese de onlardan bazıları onun kullanılmasında bir sıkıntı görmüyorlardı (Clayer, 2013; Gawrych, 2006).

1910 yılından sonra Arnavutlarla İttihad ve Terakki Cemiyeti arasındaki gerginlik artmış durumdaydı. İttihad ve Terakki Cemiyeti Arnavutların Arap alfabesini kullanmaları için elinden geleni yapmaya kararlıydı. Daha önce bahsettiğimiz gibi bunu başarmak için muhafazakâr Müslümanları ve din adamlarını önemli ölçüde kullanmıştı. Bu durumdan rahatsız olan bazı Arnavut mebusları da bu meseleyi gündeme getirip Bab-ı Ali'ye Kanun-i Esasi'nin onlara tanıdığı haklara göre kendi alfabesini seçme özgürlüğüne sahip olduklarını belirtmişlerdi. Fakat İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinden olup da Latin alfabesine karşı olmayan şahıslar da vardı. Örneğin Hüseyin Cahit, Arnavutların Latin alfabesini kullanmalarının hükümet için bir tehlike oluşturmayacağına, sadece Arnavutları Türklerden biraz daha farklılaştıracağına inanmaktaydı. Çünkü bu alfabe vasıtasıyla okuma yazma bilen Arnavutların sayısı artacak ve Türk halkı için

böyle bir şey geçerli olamayacaktı. Hatta Türklerin bile bu alfabeği kullanmalarının Türkçülük düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunacağını belirtmişti (Gawrych, 2006).

c. İttihad-ı Osmani Arnavud Maarif Mahfili'nin Kuruluşu

Arnavutçanın Arap harfleriyle yazılmasını sağlamak isteyen bazı muhafazakâr Arnavutlar taleplerini Meclis-i Mebusan'a iletmışlerdi (Peza, 2015). Ayrıca Hacı Ali, Bedri ve Yahya Beyler bu amaçla 1910'da İstanbul'da *İttihad-ı Osmani Arnavud Maarif Mahfili* adında bir kulüp kurmuşlardı. Kulüp, 4 Mart 1910 tarihinde Aksaray'da Tramvay mevkiinde açılmıştı. Yönetim Kurulu geçici başkanı ise İpek mebusu Mahmut Bedri Bey idi. Bu kulüp kısa bir sürede başarılı olup Görice, Gostivar, Elbasan ve Ohri şehirlerinde şubeleri açılmıştı. Kulübün en önemli amaçlarından biri Arnavutçayı Arap harfleriyle öğretebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi için bir Darümuallimin açılmasıydı. Burada verilecek eğitim süresi üç ay olup öğrenciler maaş alabilecekti. Mezun olduktan sonra bu öğrenciler, farklı Arnavut şehirlerindeki okullara atanıp 600 kuruş maaş alacaklardı (Yavaş, 2022). Fakat Arap harfleri taraftarları sadece bu faaliyetlerle yetinmemişlerdir. Bunlardan Recep Voka, 44 Arap harfinden oluşan bir "elifba"yı kaleme almıştır. Bunun yanında, Tiranlı Fazıl da 32 sayfalık bir Arnavutça gramer kitabı yayınlamıştır (Gawrych, 2006).

d. Arnavut İsyanları Sırasında Alfabe Sorunu (1910-1912)

1910 yılından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti, Arap alfabesi lehine propaganda yapmasının yanında okullarda Arnavutçanın Latin harfleriyle öğretilmesini yasaklamıştı. Bu durum öğrencilerin tepkilerine sebep olmuştur. Özellikle Arnavut isyanlarının yaşandığı dönemde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Arnavutça eğitime karşı tutumu giderek sertleşmişti. O kadar ki Arnavut okullarının tamamı kapatılmış ve Arnavutça gazeteler yasaklanmıştı. Hatta Arnavut ulusal hareketine destek veren birçok memur ve öğretmen de sürgüne gönderilmişti. İttihad ve Terakki Cemiyeti, ayrıca Bektaşilerle de ilgilenmek zorunda kalmıştı (Clayer, 2013). Bektaşiler, ilk başta meşrutiyetin ilan edilmesi için Jön Türkleri desteklemişlerse de alfabe tartışmaları meselesinde Latin harfleri taraftarları arasında yer almışlardı. Bu tercihleri ise şaşırtıcı değildi, çünkü Bektaşiler tarih boyunca Sünnilere göre daha liberal düşüncelere sahiplerdi. İttihad ve Terakki Cemiyeti, Sünni din adamları vasıtasıyla Bektaşilerin fikirlerini etkilemeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır (Maden, 2013).

1911 yılında Trablusgarp Harbi'nin başlaması, İttihad ve Terakki Cemiyeti hükümetinin Arnavutlara karşı tutumunu yumuşatmasına sebep oldu. Dolayısıyla da eğitim konusunda onlara bazı haklar vermeye karar verdi. Arnavut isyanları sırasında kapatılan Arnavut okulları tekrar açılıp daha önce tutuklanan Arnavutçu aydınlar da serbest bırakıldı. Arnavutçanın iptidai ve rüşdiyelerde öğretilmesinin yanında Arnavut okullarına da mali yardım yapılmaya karar verildi (Sönmez, 2007). Alfabe meselesine gelince, Latin alfabesinin zararlı olmadığı ve dolayısıyla onu tercih edenlerin kullanabilecekleri belirtildi. Buna rağmen alfabe meselesinin tam bir çözüme kavuştuğunu söylemek güçtür. Aksine bağımsızlığın ilan edilmesine kadar Arnavutların çeşitli alfabeler kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Bağımsızlığın ilan edildiği tarihte (28 Kasım 1912), İstiklal Belgesi'nin Arnavutçası Latin harfleriyle Türkçesi ise Arap harfleriyle kaleme alınmıştır (Clayer, 2013; Yavaş, 2016). Bağımsızlıktan sonra, Latin alfabesi Arnavutlar tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Buna karşılık, 1879'dan beri Arnavutlar tarafından kullanılan *İstanbul Alfabesi* bağımsızlıktan sonra gözden düştü (Puto, 2010). Arnavutçanın ilk kez standart bir hale gelmesi ise 1916/17 yıllarında toplanan İşkodra Kongresi'nde alınan kararlar sayesinde mümkün oldu. İşkodra Arnavut Edebiyat Komisyonu, Manastır Kongresi kararları çerçevesinde Latin harfleri temelinde Arnavutça imlâ ve yazım kurallarını belirledi. Buna rağmen, Arnavutçanın standardizasyonu meselesi Komünizm döneminde de devam etmiştir ve sadece Arnavutluk'ta değil, Kosova'da da Arnavutçanın standart bir hale gelmesi için çabalar sarf edilmiştir (Kryeziu, 2018).

SONUÇ

Arnavut ulusal hareketi sırasında Arnavut dilinin geliştirilip standart bir hale gelmesi, aydınların en fazla önem verdikleri konulardandı. Çünkü onları millet olarak birleştirebilen tek ortak unsur dildi. Fakat asırlar boyunca Arnavutçanın farklı alfabelerle yazılmış olması durumu zorlaştırmaktaydı. Katolikler Latin, Ortodokslar Yunan ve Müslümanlar Arap yazısını kullanmaktaydılar. Dolayısıyla ortak bir alfabenin oluşturulması ulusal birlik yolunda çözümlenmesi gereken bir meseleydi. Bu noktada ilk adım Arnavut milliyetçiliğinin öncüsü olarak kabul edilen Naum Vekilharçi tarafından atıldı. Vekilharçi, Batılı milliyetçi fikirlerden etkilenerek dinin eğitim kurumlarındaki tekelinin Arnavutçanın gelişimini engellediği görüşündeydi. Bu sebeple “Evetari” adındaki bir alfabe kitabı yayınladı ve Görice, Berat ve Premedi gibi şehirlere gönderdi. Fakat bu eser alfabe meselesini çözümlenmeye yeterli olamadı. Basılmasının zor ve masraflı olması ve öbür taraftan Arnavutlar arasında ulusal bilincin henüz gelişmemiş olması sebebiyle bu ilk teşebbüs sonuçsuz kaldı. Buna rağmen Arnavut aydınları ortak alfabe meselesini bir çözüme kavuşturmak için uğraşmaya devam etti. Özellikle, İtalya’da yaşayan Arbereşlerden Yeronim De Rada, Arnavutça bir alfabe oluşturmaya çalıştı.

Arnavutçanın gelişmesine katkıda bulunanlar arasında Protestan misyonerler de vardı. Kutsal Metinler’in kolayca anlaşılmasını amaçlayan bu misyonerler, onları Arnavutçaya da tercüme ettirmeye karar verdiler. İlk tercüme 1820’lerde Yunan harfleri ile yapıldı. İkinci tercüme ise 1860’larda başlayacak ve onun için Kostantin Kristoforidi görevlendirilecekti. Dinsel bir kaygı taşımayan ve bunu ancak Arnavutçanın gelişmesi için yerine getiren Kristoforidi hem Geg hem de Tosk lehçesinde iki İncil tercüme ettirmişti. Geg lehçeli İncil için Latin, Tosk lehçeli İncil için ise Yunan harflerini kullanmıştı. 1860’lı yılların sonunda ise Arnavutça alfabe tartışmalarının ilk evresi başladı. 1869’da Kostantin Kristoforidi, Yani Vreto, Şemseddin Sami, Hasan Tahsin, vs. gibi aydınlar, alfabe meselesi çalışmalarını ele alacak bir heyet kurdular. Heyetin çalışmaları sırasında birçok toplantı ve tartışma gerçekleştirildi. Aydınların alfabe konusundaki yaklaşımları farklıydı. Genel olarak Katolikler Latin, Ortodokslar Yunan ve Müslümanlar Arap harflerini savunmaktaydılar. Fakat bu yaklaşımlarda bazı istisnalar da mevcuttu. Örneğin, Yanya vilayetinden gelen İsmail Kemal, Şemseddin Sami ve Hasan Tahsin gibi Müslümanlar Latin alfabetesini tercih etmekteydiler. Bunun sebebi ise katı ve Sünni bir İslam’ın yaygın olmadığı bir bölgeden gelmeleri ve daha önemlisi Zosimea Rum Lisesi’nde modern bir eğitim görmüş olmalarıydı. Çalışmaların sonucunda, Latin alfabeti çok daha fazla tercih edilse de Osmanlı hükümeti bu sonucu hiçbir zaman onaylamadı.

1879’da Şemseddin Sami’nin hazırladığı *İstanbul Alfabeti* kabul edildi. Bu alfabe Arnavutların ilk milli alfabeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlığın ilanına kadar kullanılan bu alfabe, İstanbul ve Bükreş’te basılan Arnavutça eserlerin ve ders kitaplarının yazılması için kullanılmıştır. Buna rağmen, aydınların farklı alfabe oluşturma gayretleri devam etmiştir. Nitekim İşkodra’da *Başkim* ve *Agimi* Cemiyetlerinin kendi cemiyetleriyle aynı adı taşıyan ve Latin harflerine dayanan birer alfabe çıkartıkları bilinmektedir.

II. Meşrutiyet’in ilk dönemi Arnavut ulusal hareketinin gelişmesi için elverişli bir ortam hazırladı. Bu durumdan faydalanan Arnavutlar, alfabe meselesini bir çözüme kavuşmak amacıyla ilk olarak Manastır Kongresi’ni düzenlediler. Kongrede *İstanbul* ile *Başkimi* alfabetleri arasında bir seçim yapılması istendi ve bunun için bir komisyon oluşturuldu. Fakat sonuç olarak her iki alfabe kabul edildi ve alfabe meselesinin tamamen çözülmesi için iki sene sonra başka bir kongrenin yapılmasına karar verildi. Manastır Kongresi’nde Arap alfabetesinin bir seçenek olarak sunulmaması muhafazakârların tepkilerine sebep olmuştu. Arnavutların Latin alfabetesini benimsemesinin Osmanlı Devleti’nden kopmasına sebep olacağından endişelenen İttihad ve Terakki Cemiyeti, muhafazakârları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya karar verdi. Bu sebeple Arap alfabetesini propaganda etmeleri için Sünni din adamlarını görevlendirdi.

1909-1911 sırasında, Latin ile Arap harfleri taraftarları arasında gerçekleşen alfabe tartışmaları bir polemik konusu haline gelip Arnavutları iki gruba bölmüştü. Latin ve Arap harfleri taraftarları mitingler vasıtasıyla fikirlerini propaganda etmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde kongreler düzenlenmeye devam etmiş

ve Debre Kongresi hariç, Elbasan ve İkinci Manastır Kongresi'nde Latin alfabesi tercih edilmeye devam etmişti.

Alfabe tartışmaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Latin alfabesi taraftarlarının genellikle özerk bir idareden yana oldukları görülmektedir. Arap harfleri taraftarları ise İslam kimliğini milli kimliğin önüne koyuyor ve bu alfabe sayesinde Müslümanların birlik olmaya devam edeceklerini savunuyorlardı. Bunun yanında, Arnavutlar bu alfabe kullanarak Osmanlı Devleti ile bağlarını korumaya devam edeceklerdi. Hatta Arap alfabesi yanlıları Arnavutçanın Arap harfleriyle yazılması için İttihad-ı Osmani Arnavut Maarif Mahfili adında bir kulüp kurmuştu. Bazı Arnavut şehirlerinde şubeleri açılan bu kulüp, Arap harfleriyle Arnavutça öğretecek kişilerin yetiştirilmesi için bir Darülmuallimin açmıştı. Recep Voka ise kırk dört Arap harfinden oluşan bir Arnavutça elifba yayınlamıştı.

Merkezi yönetimi güçlendirmek isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Latin alfabesini okullarda tamamen yasakladı. Ayrıca Arnavut okulları kapatıldı, Arnavutça gazeteler yasaklandı, önemli Arnavutçular hapse atıldı ve ulusal propaganda yapan memurlar sürgüne gönderildi. Arnavut ulusal hareketine destek veren ve alfabe tartışmaları sırasında Latin alfabesini destekleyen Bektaşilerin fikirlerinin değiştirilmesi için vaizler gönderildi. Fakat Trablusgarp Harbi patlak verince, Arnavutlara karşı tedbirler yumuşatıldı. Arnavut okulları yeniden açıldı, yeni Arnavutça gazeteler çıkartıldı ve hapse atılmış olan Arnavutçular serbest bırakıldı. Latin alfabesinin kullanılması serbest bırakılsa da alfabe meselesi bağımsızlığa kadar çözümlenemedi. Bağımsızlıktan sonra ise Latin alfabesi kullanılmaya başladı. Ancak, Arnavutçanın standart bir hale getirilmesi çabaları modern zamanlara kadar devam etti.

Yazar Katkıları

Yazar makalenin son hâlini okudu ve onayladı.

Çıkar Çatışması (Zorunlu)

Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2006). Arnavutça Eğitime Geçiş ve Buna Karşı Osmanlı Yönetiminin Tavrı. Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri. Ed. Ali Çaksu. İstanbul: IRCICA, 55-69.
- Bartl, P. (1998.) Milli Bağımsızlık Hareketi Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912). Çev. Ali Taner. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Blumi, I (2021). Ottoman Albanians in the Era of Transition: An engagement with a Fluid Modern World. Narrated Empires. Perceptions of Late Habsburg and Ottoman Multinationalism. Modernity, Memory and Identity in South-East Europe. Chovanec, J., Heilo, O. (eds). Cham: Palgrave Macmillan, 191-212.
- Bozborra, N (2002). Shqiperia dhe Nacionalizmi Shqiptar ne Perandorine Osmane. Perkth. Dritan Egro. Tirane: Dituria.
- Clayer, N. (2013). Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gashi, I. (2021). Reformat ne Perandorine Osmane dhe Shqiptaret (1792-1876). Tirane: Botimet Alsar.
- Gawrych, G. (2006). The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913. London: I.B. Taurus.
- Frasheri, S. (1899). Shqiperia Ç'ka Qene, Ç'eshte dhe Ç'do te Behet. Bukuresht.
- Islami, A. (2018). II. Abdülhamid'in Arnavutlara Karşı Yakınlaşma Siyaseti. Sultan II. Abdülhamid'in Jeostratejisi ve Mirası Uluslararası Sempozyumu, 04-05 Ekim 2018, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Bildiri Kitabı, Editör Enver Arpa, Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 316-322.
- Jahjai, M. (2015). Arnavut Kültür ve Edebiyatında Mevlid Yazma Geleneği. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, (2), 61-84.
- Jahjai, M. (2016). Osmanlı Yazısı ile Yazılan Arnavut Edebiyatının Dini Karakterleri. Avrasya Etüdüleri, (50), 389-404.
- Karakoç. E & Yavaş, M. (2018). İkinci Meşrutiyet Döneminde Arnavutların Eğitim Çalışmalarında Önemli bir Aşama: Elbasan Maarif Kongresi. Belleten, (294), 675-698.
- Kryeziu, S. (2018). The Path of Standard Albanian Language Formation. European Journal of Social Science, Education and Research, (2), 106-115.
- Maden, F. (2013). Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler. Avrasya Etüdüleri, (2), 136-171.
- Morina İ. (2012). Fraşeri Kardeşlerin Arnavutlukta Bektaşiliğe Katkıları. 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir, 4. Cilt. Editör Yrd.Doç.Dr. Adem Öger, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara, 291-303.
- Olgun, S. (2016). Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Olgun, S. (2019). Katolik bir Osmanlı Bürokrati ve Arnavut Milliyetçisi: Paşko Vasa (1825-1892). Balkanlar Araştırma Enstitüsü Dergisi, (2), 295-332.
- Peza, M. (2015). Reflections on the Patriotic Movement in Elbasan in the Years 1909-1910. European Journal of Interdisciplinary Studies, (1), 106-111.
- Puto, A. (2010). The Idea of Nation During the Albanian National Movement (1878-1912). PhD Thesis. European University Institute.

- Smakaj, G. (2022). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Arnavut Milliyetçiliği Meselesi (1878-1908). *Mediterranean Journal of Humanities*, (XII) 113-126.
- Smakaj, G. (2023). Osmanlı Ricali'nin Arnavut Milli Alfabetesi ile Eğitim Meselesine İlişkin Görüşleri (1912). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*, (39), 1333-1365.
- Skendi, S. (1967). *Zgjimi Kombetar Shqiptar 1878-1912. Perkh. Skender Luarasi & Nestor Nepravishta*. Tirane: Phoenix & Shtepia e Librit dhe Komunikimit.
- Sönmez, B. İ. (2007). *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tamaç, B. (2020). Manastır Müftüsü Recep Efendi ve II. Meşrutiyet Dönemi Arnavutça Alfabe Tartışmalarındaki Yeri. *Balkanlar ve İslam -Balkanlı Alimler, Mütefekkirler ve Eserleri- Cilt III*. Ed. Abdullah İmamoğlu, vd. İstanbul: Ensar Neşriyatı, 263-286.
- Toçi, F. (2021). *Arbereshet, Midis Realitetit dhe Mitit*. Tirane: Botimet Toena.
- Yavaş, M. (2016). *Türk Basımına Göre Arnavutça Eğitim ve Alfabe Tartışmaları (1908-1912)*. Doktora Tezi. T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı.
- Yavaş, M. (2022). II. Meşrutiyet Döneminde İttihad-ı Osmani Arnavud Maarif Mahfili'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri. *Anadolu ve Balkan Araştırmalar Dergisi*, (10), 625-659.